

ПОВСТАНСЬКИЙ РУХ УКРАЇНЦІВ У «ОСОБЛИВИХ» РАДЯНСЬКИХ ТАБОРАХ (1953–1954 РР.)

У статті автор досліджує умови формування, основний хід подій та результати повстанського руху українців у радянських «особливих» виправно-трудовах таборах після смерті Й. Сталіна. Проаналізовано структурні зміни у табірній системі, умови утримання в'язнів та ставлення керівництва до них. На основі документальних даних відтворено картину формування підпільних структур та планів учасників повстань. Детально описано систему автономного функціонування і самоуправління в'язнів Норильського, Річкового та Степового табору під час повстань. Особливу увагу автор звертає на активних учасників, керівників та їхні вимоги свободи, а не покращення умов. Доведено, що результатами повстань стало пришвидшення кардинальних змін у системі ГУЛАГу та її подальшої ліквідації.

Ключові слова: ГУЛАГ; повстання; «особливі» табори; ОУН; в'язні.

Сучасне вивчення історії повстанського руху неможливе без розгляду боротьби українців за свої права як всередині держави, так і за межами України. Саме одному з таких аспектів і присвячена доповідь. Тема повстання у радянських виправно-трудовах таборах довгий час замовчувалась, а доступ до джерельних матеріалів був обмежений, тому дані про ці події можна було дізнатися лише з мемуарів в'язнів, що були надруковані за кордоном або почути від них самих.

Метою нашого дослідження є розгляд масштабів участі та ролі українців в організації повстань 1953–1954 рр. у радянських «особливих» таборах, які стали відправною точкою змін всієї каральної системи в СРСР.

Норильський виправно-трудовий табір представлений як величезний виробничий комплекс, що розташований за полярним колом, на правому березі Єнісею. Саме тут у 1943 р. було організовано декілька відділень каторги, а у 1948 р. відділення спеціальних таборів. Крім того, виробнича база навколо Норильська була надзвичайно розгалуженою: будівництво та експлуатація Норильського мідно-нікелевого комбінату, кобальтового заводу, теплоелектростанції, водопроводу, гірничозбагачувальної фабрики, житла, Красноярського аффінажного заводу, будівництво Дудінського і Красноярського портів, авіапорту «Надія», автодоріг, шахт, об'єктів соціальної і культурної сфери та інших [13].

Безумовно, із розширенням виробничої інфраструктури зростала і кількість в'язнів. Якщо на момент заснування у 1935 р. їх кількість становила 1 тис. 200 осіб, у 1937 р. уже досягла 10 тис., то в 1951 р. – 73 тис. осіб, а у 1953 р. – 67 тис., також 19 тис. осіб знаходилося в Гірському таборі. Усього налічувалося 24 табірні відділення і 23 окремих табірних пункти. Станом

на 1 жовтня 1949 р. кількість засуджених за політичними статтями становила 53 % [3, с. 201–202]. З довідки спецвідділу Гірського табору дізнаємося, що станом на 1 липня 1953 р. у таборі знаходилося 19 545 осіб, із них націоналістів 10 227, терористів – 849, шпигунів – 1862, учасників повстанських організацій – 966 [9, с. 366].

І. Кривуцький згадував, що у 6 зонах серед засуджених із політичними статтями українці абсолютно переважали і становили від 60 до 80 % в'язнів. У норильські табори переводили в основному учасників національно-визвольних рухів із України, Прибалтики, а також іноземців. С. Семенюк відзначав, що в'язні пам'ятали наказ Проводу ОУН: продовжувати боротьбу за волю України й інших поневолених народів скрізь і за будь-яких обставин [2, с. 39].

Після приїзду у табір західних українців та жителів прибалтійських республік – учасників національного руху опору, дух табірної життя почав змінюватися. Якщо раніше норильські ув'язнені навіть брали участь у трудових змаганнях і перевершували норми виробітку, то новоприбулі працювали без ентузіазму, часто відмовлялись від роботи. Вони агітували в'язнів до бунту, свідомо вибирали протидію, а не покірність. Карагандинському етапу вдалося змінити клімат у Гірському таборі.

Віктор Булгаков згадує, що коли він потрапив до Мінерального табору, то побачив чіткі риси національних угруповань: «У прибалтів була тісно згуртована організація, але без грамотної ієрархії, а оунівці, українці, були дуже високоорганізовані, у них старші були іще з волі, вони знали один одного, у них структура виникала на місці майже автоматично» [14, с. 450].

Приводом для виступів, що тривали з травня по липень 1953 р., стали декілька випадків застосування зброї і вбивства у 1, 4 та 5 табірних пунктах. Є. Грицяк висловив припущення, що адміністрація табору,

яка відчувала, що повстання відбудеться, вирішила таким чином виявити і знищити організаторів та активістів. Але вони не очікували таких масштабів спротиву і єдності ув'язнених у боротьбі за свої права [10, с. 60–61].

У повідомленні керівника тюремного управління МВС СРСР М. Кузнецова вказувалось, що у Гірському таборі 25 травня при етапуванні було застосовано зброю і вбито одного ув'язненого із 1 табірному пункту, цього самого дня було вбито також одного в'язня із 4 табірному пункту, 26 травня було відкрито автоматну чергу по в'язнях 5 табірному пункту і поранено 7. Тому у 4 і 5 табірних відділеннях засуджені в кількості 7 тис. осіб відмовилися вийти на роботу. В'язні висунули вимогу щодо приїзду комісії з Москви для розслідування. Особливо підкреслювалося, що контингенту ув'язнених у 5-му табірному відділенні прибули з Караганди у жовтні 1952 р. і були в основному «бандерівцями» [9, с. 321]. Саме вони станом на травень 1953 р. створили повстанську організацію, якою керував засуджений на 25 р. колишній член УПА Степанюк Герман Петрович [9, с. 387].

Гаслом бунтівників стало бандерівське «Воля або смерть», а прапором – чорне полотнище із червоною смугою. [5, с. 480]. Наприклад, у жіночому відділенні ув'язненні висунули вимоги до Радянського уряду щодо перегляду каральної політики, були вивішені чорно-червоні прапори. Повстання у жіночому відділенні тривало з 28 травня по 7 червня і знову відновилося з 26 червня по 7 липня 1953 р. Основними вимогами усіх ув'язнених були: зменшення робочого дня, ліквідація реєстраційного номеру на одязі, відміна обмежень на переписку з рідними, поширення амністії на політичних ув'язнених [11, с. 246].

О. Валюм у спогадах вважає, що у них було тільки два виходи: свобода або смерть. У 3-му табірному пункті 8 червня було обрано комітет із 15 осіб, який очолив Борис Шамаєв. К. Королю і Р. Загоруйко було доручено вести роз'яснювальну роботу серед західних українців, яких було близько 80 % всього табірному населення з метою недопущення національної ворожнечі [4, с. 122–124]. У випадку відмови у задоволенні вимог, комітет пропонував замінити каторжні роботи «смертної казньою», мотивуючи своє рішення тим, що в умовах Півночі і тяжкої праці вони втрачать здоров'я і все одно загинуть. У цьому був увесь сенс гасла «Свобода або смерть». Протриматися в'язням 60 діб сприяли: погода (був полярний день, і за увесь період майже не було дощів), тісна дружба між національними братствами, високий рівень моральності і жага свободи [4, с. 139–151].

Щодо кількісних показників, то у 4-му відділенні знаходилося 3286 в'язнів і на будівельному майданчику 600 осіб, які не вживали їжу і не поверталися у житлову зону. У 5-му відділенні – 2396 в'язнів, на будівельному майданчику – 400 осіб і на цегельному заводі – 100 осіб, активну роботу за продовження спротиву вели в основному «бандерівці» у кількості 20 осіб. У 6-му табірному пункті знаходилося 3015 засуджених жінок, в основному української національності. 5 осіб, серед яких Мазепа і Зеленська вели агітацію за продовження спротиву, всі колишні учасниці УПА.

Станом на 3-тє червня у результаті невиходу на роботу 1, 4, 5, 6 відділень було повністю зупинено роботи на «Горбуди» і на копальні. Керівництво табору повідомляло, що була небезпека поширення повстання на інші табірні відділення та місто, тому прийняті заходи щодо відділення основної маси ув'язнених від українських націоналістів і вилучення організаторів у 5-му відділенні, але це не допомогло. Ув'язнені українці планували вийти на роботу, об'єднатися з 4 табірним відділенням, після чого з робочої зони в табір не повертатися, зв'язатися з іншими таборами і населенням Норильська. Агент повідомляв, що «група українців у кількості приблизно 16 осіб проводить активну роботу серед ув'язнених по активізації страйку і парализації роботи оперативного складу». У 2 і 3 табірних відділеннях українці також прагнули вплинути на іншу частину ув'язнених [9, с. 328–330].

У період повстання налагодилось тісне співробітництво між земляцтвами. У штабі повстанців були представники різних національностей. В'язні вперше звернулись за підтримкою, налагодили зв'язок з містом і запустили тисячі листівок. Є. Грицяк у зверненні до табірників промовив: «Дорогі друзі, усе, що відбувається нині в Норильську, є не тільки нашою справою, а частиною великої боротьби всього совєцького народу за свою гідність і людські права» [6, с. 5].

Під час повстання створювали комітети, де українці переважали. Наприклад, у 4 табірному відділенні в комітет входили 6 українців (Грицяк, Клятченко, Степанюк, Шур, Ніколишин, Лубинець), 3 росіянина, 2 білоруси, 1 чеченець, 1 армянин, 1 серб, 1 поляк, 1 єврей, 1 литовець. У жіночому 6-му табірному відділенні спостерігалася така сама ситуація. У комітет входили 6 українок (Нич, Чорна, Коваль, Мазепа, Зелінська, Петрашук), 1 естонка, 1 латвійка та інші [11, с. 74–86]. Про те, що українці були в авангарді повстання свідчать дані про вбитих під час нападу на штрафний барак від 4 червня 1953 р. (Прийдун І. О. – українець, Тернопільська обл.; Осташ Б. М. – українець, Станіславська обл.; Хомік А. Т. – українець, Волинська обл.; Деркач І. С. – українець, Тернопільська обл.; Прокочук Р. І. – українець, Рівненська обл.; Попик І. І., – українець, Дрогобицька обл.) [9, с. 334–336].

Чорні прапори були замінені на червоні з чорною половою. Прапор був зшитий із 6 простиней – 4 червоних і 2 чорних, піднятий на 9-ти метрову висоту і його було видно всьому Норильську. У дні повстання тривали репетиції, виступав хор, працювали бібліотеки, ставилися концерти, організовувалися спортивні змагання, шість разів з успіхом пройшла вистава «Назар Стодоля» Т. Шевченка у 4-му табірному відділенні, не було жодного терору кримінальних в'язнів, навіть жодної бійки.

Керівництво МВС СРСР пішло на деякі поступки, зокрема було дозволено зняти номери з одягу в'язнів, посылати додому по 1-му листу на місяць та ввести 9-годинний робочий день, всі інші вимоги продовжували розглядати. Разом з тим планувалося активних учасників повстання перевести на тюремний режим на 2 роки у м. Красноярськ, інші 1000 в'язнів, в основному українців планували перевести у Береговий табір [9, с. 341–344].

Відомий грузинський письменник Чабуа Амiredжібі, колишній політв'язень і учасник повстання в Норильську, вважає, що «Норильське повстання було повстанням українців, литовців та кавказців...». Особливістю Норильського повстання 1953 р. стало те, що у кожній із п'яти повсталих зон був свій, відмінний від інших, характер протесту, свій керівник і представницький комітет політв'язнів для переговорів із владою. Але у комплексі всі вони творили одне велике повстання, кероване українцями [1].

Щодо жертв повстання, то лише в 5-му табірному відділенні, де 1400 ув'язнених, в основному українці і прибалти, відмовились виходити з бараків, керівництво ввело 40 озброєних солдат. Очевидці стверджували, що протягом декількох днів у різних відділеннях було вбито декілька сотень ув'язнених [14, с. 457].

Табірний суд Норильського ВТТ 12–18 січня 1954 р. розглянув справи 9 організаторів повстання у жіночому відділенні, серед них були Олександра Зеленська, Ангеліна Петрашук з Волинської області, Марія Ніч, Анастасія Ясків, Анна Мазепа, Стефанія Коваль зі Львівська обл. Усім їм було додано значні терміни – від 4 до 10 років ув'язнення, а речові докази – 2 чорні прапори із червоною смугою знищили [9, с. 400–404].

Під час повстання у Річковому таборі (липень–серпень 1953 р.) ув'язнені заявляли «Геть рабство, геть цю владу і експлуатарів. Радянської влади більше не існує, досить нас експлуатувати. Геть рабство, хай живе свобода» [9, с. 460–461].

Володимир Малюшенко заявив, що «Ми зараз боремося за самостійну Україну, за пшеницю, яку кровопивці пожирають, ми не визнаємо ніякого радянського уряду, не виходимо на роботу тому, що нам не обхідне самостійне життя, а не робота на паразитів-кровопивців» [10, с. 67].

24 липня рішенням МВС СРСР для Річкового табору було встановлено 9-годинний робочий день, вирішено зняти з одягу номери, дозволити по одному листу на місяць, дозволено переводити сім'ям зароблені гроші і збільшено видачу зароблених коштів до 300 рублів на місяць, дозволено зустрічі ув'язнених з родичами, але табірні пункти № 2, 3, 16, серед яких були ув'язнені з Караганди, відреагували негативно і на роботу у кількості 8 тис. 700 осіб не вийшли у результаті чого перестали працювати шахти № 7, 12, 14, 16 і ТЕЦ-2.

Реакція в'язнів була наступною: «Гарна пільга – зняти номер, а він мені і не заважав, нехай хоч на всю спину малоюють. Свободу давайте!», «Ні, за це вугілля більше не отримаєш. Свобода потрібна, свобода!»

У ніч з 26 на 27 липня відомі 16 керівників українських націоналістів у 15 табірному пункті були ізольовані і етаповані в інший табірний підрозділ, таким чином, повстання було частково обезголовлено. «Серед останніх націоналістів ця подія викликала хвилювання, особливу настороженість, замкнутість у малі групи, перевірку один одного і виявлення причин розкриття групи», – повідомляв агент керівництву табору [9, с. 478–487].

Станом на 1 серпня 1953 р. у Річковому таборі знаходилося знаходилося 38 579 в'язнів, із них 2964 шпигуни, 2162 троцькісти, 16 812 націоналістів, серед

яких українців – 10 495, литовців – 2 935, латвійців – 1075, естонців 1521, учасники повстанських груп – 427. Серед 53 убитих у 10-му табірному відділенні 1 серпня 1953 р. було 30 українців [9, с. 513–523].

Документи про повстання у Степному таборі у травні–червні 1954 р. свідчать, що перші свідчення про заворушення надійшли 17 травня у телеграмі на ім'я начальника ГУЛАГу Долгих, де йшлося про те, що у 3-му табірному пункті надзвичайний стан, у таборі було застосовано зброю і є убиті з боку ув'язнених. Як виявилось згодом, міністру МВС Круглову доповідали, що у ніч на 18 травня 400 ув'язнених намагалися проникнути у жіночу зону, розібрали 2 кам'яні стіни, до них була застосована зброя, у результаті чого 13 людей загинуло, 32 тяжко поранено, розгромлено службові приміщення, станом на 18 травня 3200 в'язнів не вийшли на роботу [8, с. 615–616].

Керівництво ГУЛАГу пропонувало перевести всіх на суворий режим, позбавити переписки і заліків робочих днів. Зі слів начальника УМВС Карагандинської області С. Коновалова усіма справами у таборі керували оунівці і чим більше з ними розмовляли, тим більше вони виставляли вимог. Міністр внутрішніх справ повідомляв, що у цьому табірному пункті знаходився особливий контингент ув'язнених за найбільш небезпечні контрреволюційні злочини. Згідно з довідкою спецвідділу Степового табору про склад ув'язнених станом на 10 червня 1954 р., всього утримувалося в'язнів – 20698 осіб, із них росіян – 2661, українців – 9596 осіб, литовців – 2690 осіб, латвійців – 1074, естонців – 873 [8, с. 628]. Більшість у таборі (72 %) було засуджено за статтею «зрада Батьківщини» на 20–25 р. позбавлення волі [7, с. 76].

Станом на 15 червня ув'язнені побудували третю і четверту лінії загородження всередині зон, патрульну і дозорну службу несли в основному оунівці і прибалтійські націоналісти, за допомогою повітряного змія зверталися до жителів Кенгіра з проханням викликати члена Президії ЦК КПРС. Невихід в'язнів на роботу зупинив будівництво збагачувальної фабрики, ТЕЦ, гідрозула і житлово-побутових об'єктів заводу, а також було зупинено виробничі підприємства – цегельний завод, деревообробний, завод залізобетонних виробів.

У пояснювальній записці К. Кузнецов повідомляв, що після того, як його було позбавлено керівництва переговорною комісією, то владу в таборі в середині травня взяли націоналісти. Західні українці і литовські націоналісти разом із чечено-інгушами виходили на роботу з метою зв'язку із ув'язненими із рудника. Вони досягли цього завдяки допомозі вільнонайманих працівників і ставили своєю метою боротися проти радянського ладу і його каральної політики.

Було організовано відділ безпеки, військовий і відділ пропаганди, які відповідно очолювали Слученков, Келлер і Кномпус. При відділі безпеки було створено комендатуру і поліцейський відділ, які очолював Іващенко, а також розшукове бюро, яке очолював Віктор на прізвище «Ус». Було створено систему барикад, ходів сполучення і загороджень від можливих обстрілів, введено внутрішню караульну службу і штаби спротиву у кожному табірному пункті було

призначено командирів корпусів, а в них командирів бараків, секцій, бригад і ударні загони у житлових секторах.

Відділ пропаганди намагався донести інформацію до вільного населення про становище у таборі і причини невиходу ув'язнених на роботу у зв'язку із застосуванням зброї і загибеллю в'язнів.

Ірена Аргінська 45 років по тому згадувала: «Це був чудовий час. Я ніколи, ні до, ні після не відчувала себе такою вільною» [14, с. 465].

З 24 червня до табірному пункту прибуло 5 танків, які Міністр Внутрішніх Справ С. Круглов дозволив використовувати, але в основному як моральну і таранну силу. 26 червня спеціальну операцію із залученням танків, внутрішніх військ і пожежних машин було проведено успішно, застосовано прицільний вогонь із рушниць і карабінів у результаті чого серед в'язнів було знайдено 35 мертвих тіл [8, с. 631–644].

Після придушення повстання рішенням колегії МВС СРСР було визначено, що активну участь взяли

в'язні двох чоловічих і одного жіночого табірному пункту, у яких утримувалося 5392 ув'язнені. Основною масою із них були в'язні засуджені за «зраду Батьківщині та інші тяжкі злочини (72 % – оунівці та прибалтійські націоналісти) [8, с. 656].

Таким чином, саме після того, як значну кількість українців і прибалтів було переведено до «особливих» таборів, ситуація почала змінюватися, адже саме вони мали досвід боротьби за свободу зі зброєю в руках. Українці були організаторами, основними учасниками і найбільше постраждали в результаті повстань. Під час заворушень було налагоджено тісне співробітництво між земляцтвами, створено систему самоуправління таборів. Вимоги в'язнів свідчили, що їх більше не цікавить покращення умов проживання у застінках ГУЛАГу, вони вимагали перегляду справ і свободи. Завдяки поступкам адміністрації було розпочато незворотні зміни усєї табірної системи, яка здавалася непорушним монолітом протягом декількох десятиліть.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амирэджиби Ч. Первый этап нашей борьбы предполагал достижение «свободы в заключении» / Ч. Амирэджиби. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.memorial.krsk.ru/memuar/Kasabova/07/Amirj.htm>
2. Бондарук Л. Роль українського руху опору в організації Норильського повстання / Л. Бондарук // Історичний архів. Наукові студії : Збірник наукових праць. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили – Вип. 4. – 2010. – С. 38–42.
3. Бородкин Л. Никель в заполярье: Труд заключенных Норильлага / Л. Бородкин, С. Эртц / ГУЛАГ : Экономика принудительного труда. – М. : РОССПЭН; Фонд Первого Президента России Б.Н. Ельцина, 2008. – 320 с.
4. Валу А. А. «...у нас было только два выхода: свобода или смерть». // О времени, о Норильске, о себе... Кн. 6 / ред.-сост. Г. И. Касабова. – М. : ПолиМЕдиа, 2005. – С. 84–151. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.sakharov-center.ru/asfcd/auth/?t=page&num=10441>
5. В'ятрович В. Історія з грифом «Секретно». Українське ХХ століття / В. В'ятрович; Центр дослідження визвольного руху. – Львів : Часопис, 2013. – 700 с.
6. Грицяк Є. Норильське повстання / Є. Грицяк / Харківська правозахисна група; худож.-оформлювач Б. Захаров. – Х. : Права людини, 2008. – 104 с.
7. ГУЛАГ: его строители, обитатели и герои / Под ред. И. В. Добровольского. – Международное общество прав человека – Франкфурт-на-Майне; М. : Международное общество прав человека, 1999. – 456 с.
8. ГУЛАГ (Главное управление лагерей). 1917–1960 / Под ред. А. Н. Яковлева; сост. А. И. Кокурин, Н. В. Петров; науч. ред. В. Н. Шостаковский. – М. : Материк, 2000. – 888 с.
9. История сталинского ГУЛАГа. Конец 1920-х – первая половина 1950-х годов : собрание документов в 7 т. Т. 6. Восстания, бунты и забастовки заключенных / Отв. ред. и сост. В. А. Козлов. Сост. О. В. Лавинская. – М. : РОССПЭН, 2004. – 736 с.
10. Козлов В. Массовые беспорядки в СССР при Хрущеве и Брежнев (1953 – начало 1980-х гг.) / В. Козлов. – М. : РОССПЭН; Фонд Первого Президента России Б. Н. Ельцина, 2010. – 463 с.
11. Куртуа С. Черная книга коммунизма / С. Куртуа, Н. Верт и др. – М. : «Три века истории», 2001. – 710 с.
12. Макарова А. Норильское восстание / А. Макарова // Воля. – 1993. – № 1. – С. 68–108.
13. Система исправительно-трудовых лагерей в СССР / Сост. М. Смирнов. – М. : Звенья, 1998. – 600 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.memo.ru/history/NKVD/GULAG/index.htm>
14. Эпплбаум Э. ГУЛАГ. Паутина Большого террора / Э. Эпплбаум. – М. : Московская школа политических исследований, 2006. – 608 с.

С. А. Ярошенко

ПОВСТАНЧЕСКОЕ ДВИЖЕНИЕ УКРАИНЦЕВ В «ОСОБЫХ» СОВЕТСКИХ ЛАГЕРЯХ (1953–1954 гг.)

В статье автор исследует условия формирования, основной ход событий и результаты повстанческого движения украинцев в советских «особых» исправительно-трудовых лагерях после смерти И. Сталина. Проанализированы структурные изменения в лагерной системе, условия содержания заключенных и отношение руководства к ним. На основе документальных данных воспроизведено картину формирования подпольных структур и планов участников восстаний. Подробно описана система автономного функционирования и самоуправления заключенных Норильского, Речного и Степного лагеря во время восстаний. Особое внимание автор обращает на активных участников, руководителей и их требования свободы, а не улучшение условий.

Доказано, что результатами восстаний стало ускорение кардинальных изменений в системе ГУЛАГа и ее дальнейшей ликвидации.

Ключевые слова: ГУЛАГ; восстание; «особые» лагеря; ОУН; заключенные.

S. Yaroshenko

UKRAINIAN REBEL MOVEMENT IN THE «SPECIAL» SOVIET CAMPS (1953–1954 EARS)

The author in the article explores the conditions of formation, the main course of events and the results of the Ukrainian's rebellion in the soviet «special» labor camps after the death of J. Stalin. The analysis of structural changes in the camp system, the conditions of prisoners life and the attitude to them. The author reproduced picture of the underground structures and plans uprisings participants on the basis of documentary evidence. The system of autonomous operation and self-government of prisoners in Norilsk, Steppe and River camps during the rebellions described in details. Particular attention is drawn to active participants, leaders of the rebellions and their demands freedom, not to improve conditions. The basis of the uprisings was a struggle for dignity and their rights. The author describes the structure of international relations and a system of mutual assistance in Soviet camps. It is proved that the results of the rebellions were the acceleration of fundamental changes in the GULAG and its subsequent liquidation. The question about the number of victims is open and requires further study because memories of prisoners and official data are diverse.

Key words: GULAG; rebellion; «special» camps; OUN; prisoners.

Рецензенти: *Котляр Ю. В.*, д-р іст. наук, проф.
Тригуб О. П., д-р іст. наук, проф.

© Ярошенко С. О., 2016

Дата надходження статті до редколегії 13.05.2016